

درس چهارم

فعالیت ۱ (صفحه ۶۷ کتاب درسی)

به چند گروه ۳ تا ۵ نفره تقسیم شوید و درباره این موضوع که شناخت گروه‌های اجتماعی دوره قاجار از چه جهاتی در فهم تاریخی ما از این دوره اهمیت دارد، با یکدیگر بحث و گفت‌وگو کنید. سپس، نماینده هر گروه جمع بندی نظرات گروه را در کلاس ارائه دهد.

- میزان تأثیرگذاری این گروه‌ها در جامعه ایران عصر قاجار

- شناخت روابط اجتماعی طبقات با یکدیگر

- فهم دوره تاریخی انقلاب مشروطه

- نقش نیروهای خارجی در تحولات داخلی ایران

فعالیت ۲ (صفحه ۵۰ کتاب درسی)

بررسی شواهد و مدارک

متن‌های زیر را که هر دو درباره اصفهان عصر قاجار است، بخوانید و ضمن مقایسه آنها با یکدیگر، به پرسش‌های مربوط به آنها پاسخ دهید.
متن ۱- «مشاهده کاروان‌های مملو از کالا هر فرد انگلیسی را خشنود می‌سازد، منچستر پارچه‌های بازار اصفهان را تأمین می‌کند و این کالا رو به افزایش است. دو کمپانی زلگر و هرتز و نیز کمپانی تجارتي خلیج فارس در اینجا تجارت کالاهای ما را بر عهده دارند و تمام نفع آنان عاید مؤسسات اقتصادی ما می‌شود» (کرزن، ایران و قضیه ایران، ج ۲، صص ۵۱-۵۲).

متن ۲- جماعت چیت ساز؛ صنعتی بسیار بزرگ است. سابق خیلی جمعیت و رواج داشت. الان نسبت به پیش تخفیف کلی کرده ... متاعشان باز به همه ولایات ایران می‌رود ولی قفازش فرنگی خیلی بازارشان را شکسته، نصف از ایشان باقی نمانده است (تحويل دار اصفهانی، جغرافیای اصفهان ...، ص ۹۴).

جماعت زری بافه سابق زری بافی شیوع داشت و زری از پارچه‌های مرغوب ایران بود و مخصوص به اصفهان، لباس رنگین و زرین بزرگان و شاهزادگان و خلعت سنگین سلاطین می‌شد ... حالا این صنف و این صنعت شکسته و منسوخ شده است، اکنون صانعش حقیر و متاعش قلیل است (همان، ص ۹۷).

جماعت نساج؛ سابق که پارچه‌های فرنگی شایع نبود، از اعلی و ادنی حتی ارکان دولت و بعضی از شاهزادگان عظام قذک پوش بودند. بدین جهت قذک‌های بسیار ممتاز خوب از هشت چله الی سی چله در اصفهان می‌بافتند... رنگ‌های پخته صیابی اصفهان را هم که بر آن می‌افزودند، نزاکتی پیدا می‌نمود... چندین سال است پارچه‌های زرد و سرخ باطن مسب فرنگستان رواج گرفته، هر دفعه آقمشه ایشان طرح تازه بوده و هر کدام به نظرها تازگی داشته، مردم ایران جسم و جان خود را رها کردند و دنبال رنگ و بوی دیگران بالا رفتند و در واقع در این مرحله به ضررها رسیدند (همان، ص ۱۰۰-۱۰۱).

جماعت تفنگ ساز؛ بازار بزرگ مخصوص در اصفهان دارند. عهد خاقان مغفور، استاد حسین نامی پیدا شد، تفنگ‌های مخصوص کارخانه او معروف است. بهتر از استادان مشهور روسی قدیمی‌شد ... شاگردانی داشت که بعد از او خوب کار می‌کردند. باز هم استادان دیگر اصفهان متعدد بودند و هستند؛ این سنوات غالب اینها در کارخانه‌های طهران از بیکاری مرمت کاری می‌کنند (همان، ص ۱۰۸).

۱- برداشت شما از متن چیست؟ چه چیزی سبب خشنودی این انگلیسی شده است؟

نفوذ و حضور گسترده شرکت‌های اقتصادی انگلیسی و کالاهایشان در بازارهای ایران و ورشکستگی صنایع به خصوص صنایع دستی در ایران و بیکار شدن کارگران ایرانی.

۲- با بررسی دو متن، علت انحطاط و رکورد صنایع دستی ایران در دوره قاجار را تحلیل و ارزیابی کنید.

دری امتیازات و قراردادهای اقتصادی با اروپاییان، سیل کالاهای اروپایی به بازار ایران سرازیر شد و به دلیل تنوع و نه کیفیت مورد استقبال مردم قرار گرفت. اقتصاد سنتی و بازاری ایران در مقابل کالاهای اروپایی عقب نشینی کرد. دولت هم در این خصوص از اقتصاد داخلی حمایت چندانی انجام نداد.

فقالیت ۳ (صفحه ۵۱ کتاب درسی)

بحث و گفت‌وگو

به نظر شما، افزایش تولید در برخی از شاخه‌های کشاورزی و بی توجهی به تولید کافی غلات چه نتایج می‌توانست داشته باشد؟ آیا میان افزایش تولید برخی محصولات کشاورزی با قحطی‌های پیاپی و کمبود مواد غذایی به ویژه نان در دوره قاجار ارتباطی وجود دارد؟ در این باره بحث و استدلال کنید.

بله. به دلیل تجاری شدن کشاورزی، به تولید محصولاتی توجه شد که سودآوری برای بازرگانان داشته باشد. این مسئله کشاورزی را از تولید محصولات غذایی اساسی و روزمره مورد نیاز مردم مانند گندم دور کرد. در نتیجه به تدریج کمبود آذوقه و قحطی در اجتماع شیوع یافت.

فقالیت ۴ (صفحه ۵۲ کتاب درسی)

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید.

«در هر جایی که زراعت این نبات [سیب زمینی] معمول و متداول شد، بلای قحط و مجاعه آنجا راه ندارد و هیچ یک از حیوانات جای گندم را نمی‌گیرد. گیاه سیب زمینی که قوتش جزئی کمتر از گندم است. پس هرگاه در تمام نقاط ایران زراعتش را چنانچه شایسته است معمول و مجری دارند، فواید عمده‌ای عاید زارعین و ملاکین خواهد شد» (روزنامه فلاح مظفری، نمره ۸، سنبله ۲ یونت ۳ نیل ۴۱۳۴۱ قمری (ص ۱۰۹)).

۱- به نظر شما مطالعه درباره غذاها چه نقشی در فهم تاریخ اجتماعی یک دوره می‌تواند داشته باشد؟

درک سطح زندگی مردم و توان مالی و قدرت خرید آنان، نگرش آنها نسبت به مسئله تغذیه، مناسبات اقتصادی میان مردم و نقش نیروهای تولید کننده، نوع نگاه دولت و حکام به مسائل کشاورزی و تجارت

۲- با مطالعه متن، برداشت خود را با دیگر دوستانتان در میان بگذارید و درباره نظرات خود بحث و گفت‌وگو کنید.

توجه به تنوع محصولات و نیازهای غذایی مردم و ترس از کمبود آذوقه در بین مردم و ...

روزنامه فلاح مظفری

فقالیت ۵ (صفحه ۵۴ کتاب درسی)

فکر کنیم و پاسخ دهیم

به نظر شما چرا امیرکبیر دستور داد، استادان و معلمان مدرسه دارالفنون از کشورهایی غیر از روسیه و انگلستان (مانند فرانسه و اتریش) استخدام شوند؟

با توجه به پیشینه استعماری کشورهای روسیه و انگلیس و اهداف جاه طلبانه آنان نسبت به ایران، امیرکبیر هرگز به عملکرد آنان اعتماد نداشت و مایل نبود اتباع این کشور را در دارالفنون به کار گیرد تا این مؤسسه آموزشی را به عنوان پایگاهی برای نفوذ فرهنگی و مطامع سیاسی خود درآوردند.

فقالیت ۶ (صفحه ۵۸ کتاب درسی)

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید.

«زمانی که به تأدیب جهال و رفع اغتشاش ولایت، مرکب همایون شاهنشاه (محمدشاه)... با چهل عزاده توپ و چهل هزار قشون... تشریف فرمای اصفهان گردید... معبرها و قراول خانه‌های شهر جمیعاً چاتمه سرباز مستحفظ، از خان‌ها تفنگ می‌خواستند و از اعیان و ملاها مقصر، از ساکنین بلده و دهات سیورسات، از مالکین و عمال شهر و بلوکات هشتاد هزار تومان بقایای لاوصول سنوات و زارعین مستأصل، سلطان زمان در غضب،... توپچیان و سربازان قیامت به پا کردند. میرغصبان خون اشرار ریخته... آحاد ناس به ذکر «وانفسا» گرفتار، فردی از افراد را یارای گفتار نبود. عاقبت تدبیر شفاعت به دست تقلید این جماعت بود که روزی جهت تفریح شاهنشاه مبرور بقال بازی و اسباب خوانچه به حضور مبارک بردند... بی عدالتی‌های... مستحفظین و محصلین و مستوفیان و مباشران تمام ظاهر کردند، همان روز از خاصیت این حکمت عملی، موکلین ممنوع، متهمین معاف، بقایا بخشیده شدند (تحویلدار اصفهانی، جغرافیای اصفهان، ص ۸۷).

۱- برداشت آزاد شما از متن چیست؟

نبود آزادی‌های سیاسی و قانونی برای مردم و در عوض وجود اختیارات و آزادی و خودسری‌های مأموران و نمایندگان دولت در ظلم و ستم نسبت به مردم و دفع خشونت آمیز اعتراضات مردم. این نشان از بی‌عدالتی و تبعیض اجتماعی در جامعه دارد و هیچ مرجع قانونی مستقلی برای رسیدگی به اعتراضات وجود نداشت.

۲- هنرمندان پیام مظلومان و ستم مأموران حکومت را چگونه به گوش محمدشاه رساندند؟

در روز شادی و تفریح شاه در قالب نمایش و بازی پیام خود را به گوش شاه رساندند.

پرسش‌ها نمونه (صفحه ۵۸ کتاب درسی)

- ۱- وضعیت تجارت خارجی ایران را در دوره قاجار چگونه ارزیابی می‌کنید؟
از یک سو نفوذ اقتصاد سرمایه‌داری و بازرگانی کشورهای اروپایی و روسیه باعث رکود و ضعف اقتصاد داخلی ایران شده بود و بسیاری از صنایع داخلی را به ورشکستگی کشانده بود مانند صنایع نساجی و صنایع دستی و از طرف دیگر باعث شکوفایی بخشی از تجارت داخلی گردید که جنبه تجاری جهانی داشت مانند پنبه و یا صنعت فرش و ... .
- ۲- نظام تولید در دوره قاجار بر چه محورهایی استوار بود؟
- ۱- شیوه تولید سهم‌بری دهقانی روستاییان بی‌زمین اغلب با کار بروی اراضی مالکان گاه تا یک سوم محصول را به عنوان بهره مالکانه تحویل ارباب می‌دادند. بخشی نیز به عنوان مالیات به دولت پرداخته و بخشی نیز سهم خودشان می‌شد.
  - ۲- شیوه تولید خرده کالایی دولتی و خصوصی (اقتصاد شهری)، کارگران و اصناف و تولیدکنندگان شهری در کارگاه‌ها و مراکز تولید شهری.
  - ۳- شیوه تولید شبانکارگی (شباتی) یا ایلاتی (ایلات و کوچ‌نشینان) نظیر تولید، گوشت، پوست، پشم، گلیم، فرش ایلاتی، لبنیات و ... .
- ۳- تأثیر عناصر فرنگی را بر معماری عصر قاجار چگونه ارزیابی می‌کنید؟
ورود عناصر فرنگی باعث شد تا معماری ایرانی از حالت سنتی به درآید و با معماری جدید ترکیب و تلفیق شود بنابراین ما در دوره قاجار ترکیبی از معماری ایرانی و اروپایی داریم که در بناها به کار رفت و با عنوان بناهای «کارت پستالی» معروف شد. مانند کاخ شمس‌العماره واقع در مجموعه کاخ گلستان. همچنین بسیاری از بناهای این دوره به سبک معماری اروپایی ساخته شد. مانند: پست‌خانه، تلگراف‌خانه، تلفن‌خانه و بانک‌ها، دفاتر روزنامه‌ها، تماشاخانه‌ها ... .
- ۴- هنر نگارگری در عصر قاجار چه وضعیتی داشت؟
سنت نگارگری ایرانی در دوره قاجار تحت تأثیر هنر نقاشی مدرن اروپایی قرار گرفت و سبک نوینی در نقاشی به وجود آمد و هنرمندان و نقاشان بزرگی مانند کمال‌الملک پا به عرصه نهادند. اما بسیاری از هنرمندان سعی می‌نمودند همچنان سبک سنتی نگارگری ایرانی را حفظ کنند.
- ۵- علل رشد و ترقی صنعت فرش را در دوره قاجار بررسی کنید.
- ارزانی نیروی کار
  - طرح و نقش‌های زیبا و متنوع
  - هنرمندی و ظرافت بافندگان ایرانی
  - تقاضای بازار جهانی
  - سرمایه‌گذاری خارجی در تولید و تجارت.

